KAKO DALJE IZ LAVIRINTA?

Miro Blečić, prof. dr

Univerzitet Mediteran
Podgorica, Crna Gora
miro.blecic@t-com.me

Milena Žižić, doc. dr

Lovćen osiguranje AD član Grupe Triglav
Podgorica, Crna Gora
milena.zizic@lo.co.me

Apstrakt

Mnoštvo je promjena koje sobom nosi vrijeme, bez malo u svim sferama života. U tehnološkom razvoju i ekonomiji ponajviše. Koliko smo spremni da ih prihvatimo i valorizujemo njihove efekte unapređenja, pitanje je izazova. Adekvatan racionalan pristup institucionalnog sistema umnogome doprinosi stvaranju povoljnijih preduslova obavljanju privrednih i ukupnih aktivnosti svakom subjektu, bilo da je riječ o pravnom ili fizičkom licu, ili nacionalne ekonomije u cjelini.

Razvijajući i kontinuirano unapređujući postojeći privredni ambijent brže od ostalih, nacionalna ekonomija dobija na konkurentnosti uvećavajući svoju produkciju kako u pogledu ekonomskog rasta, tako i tehnološkog razvoja. U tom dinamičkom procesu skladnih odnosa rasta i razvoja, baziranog na što većem stepenu korišćenja sopstvenih resursa, nedostatak sopstvene akumulacije nesporno ima svoju svrsishodnost obezbeđenja kreditnim pozajmicama. Kao nepisano pravilo racionalnosti javnog zaduživanja jeste onaj aranžman kojim se uvećava postojeća proizvodnja ili unapređuje raspoloživa tehnologija po osnovu čijih pozitivnih efekata rasta i razvoja, možemo u vrijednosnom smislu nesmetano servisirati dospelje ugovorene kreditne anuitete. Drugačije rečeno, pozitivni vrijednosni efekti uloženi kreditnih sredstava, kontinuirano obezbeđuju dodatnu novostvorenu vrijednost za njihovu nesmetanu otplatu.

Olako kreditno zaduživanje radi „servisiranja“ postojeće, ili još gore što je naša stvarnost, uvećane dodatne javne potrošnje, nacionalnu ekonomiju izlaže dodatnim troškovima usložavajući budžetsku ravnotežu, rast fiskalnih opterećenja, rast nezaposlenosti, najčešće neminovno i rast inflacije i kao sublimat globalno stagnaciju ili pad privrednih aktivnosti.

Ključne reči: nacionalna ekonomija, BDP, akumulacija, privredni rast, javno zaduživanje, siva zona, fiskalna politika, državni dug

WHAT IS THE MAZE SOLUTION?

Abstract

There are plenty of changes that carries with it the time, without a little bit in all spheres of life. In the technological development and the economy mostly. How much are we willing to accept them and valorize their effects improve, the issue is the challenge. Adequate rational

approach institutional system greatly contributes to the creation of favorable preconditions for the exercise of economic and overall activity every subject, whether it is a legal or natural person, or the national economy as a whole.

By developing and continuously improving existing business environment faster than the other, the national economy becomes more competitive by increasing their production both in terms of economic growth and technological development. In this dynamic process of harmonious relations of growth and development, based on the highest possible degree of utilization of their own resources, the lack of own accumulated undeniably has its fitness for purpose of providing credit loans. As an unwritten rule of rationality public borrowing is the arrangement which increases the existing production or improving the available technologies on the basis of whose positive effects of growth and development, we can in terms of values smooth serviced due committed credit annuities. In other words, the positive effects of securities investment loan funds, continuously provide additional newly created value for their smooth repayment.

Lightly credit borrowing to service „ " existing, or worse what is our reality, plus additional public spending, the national economy exposes the additional costs budget balance, growth of fiscal burden, rising unemployment, usually bound and inflation and as sublimite global stagnation or decline in economic activity.

Keywords: national economy, GDP, accumulation, economic growth, public debt, a gray area, fiscal policy, government debt

JEL codes: E01, E42, E62, F43

UVOD

Privredni sistem kao i nivo ukupne razvijenosti društvenog sistema čine prepoznatljivost bilo koje zemlje što izražava njenu specifičnost. Svaka naglašena divergencija i eksperimentisanje neminovno sobom nose izvjesne rizike i po tom osnovu negativne efekte. Neo-liberalni koncept nije ostvario planetarno nigdje zapažene pozitivne efekte, čak ni u mnogo razvijenijim zemljama u svijetu. Njegova primjena u malom privrednom sistemu kakav je naš, koji ima svoje prepoznatljive karakteristike, decenijski je stvarala iluziju uspješnosti, čiji račun za naplatu polako ali sigurno pristiže. Teret izostalih efekata svojinske transformacije, sa jedne i visoke zaduženosti koja nije utrošena u povećanje proizvodnje ili povoljnijeg ambijenta za njeno obavljanje, sa druge strane postaju ozbiljna prijetnja monetarnoj stabilnosti Crne Gore.

STRUKTURA NACIONALNE EKONOMIJE

Prije nastalih strukturnih promjena devedesetih godina prošlog vijeka CG je, prema većini ekonomskih parametara, pripadala grupi srednje razvijenih industrijskih zemalja. Učešće industrijske proizvodnje u stvaranju BDP, prema podacima Zavoda za statistiku, kretalo se oko 3/4 vrijednosti, sa neznatnim odstupanjima 2-3%, posmatrano po godinama. Dominantno učešće u industrijskoj proizvodnji činila je primarna prerada, sa kontinuiranim povećanjem metaloprerađivačke, tekstilne, građevinske

i prehrambene industrije .Učešće poljoprivrede dostizalo je vrijednost oko 1/5, sa oscilacijama od 3-4%, prije svega uzrokovanih vremenskim uslovima prinosa u sezoni. Turizam je kao tercijalna djelatnost učestvovala u stvaranju novostvorene vrijednosti nacionalne ekonomije od 5-7%, pri čemu su dijelom realizovani tržišni viškovi poljoprivredne proizvodnje. Kada nivo razvijenosti posmatramo kroz pokazatelj strukture zaposlenih dolazimo do približno istih relacija. Od 118.000 uposlenih preko 75.000 uposlenih radno je angažovano u industriji (ekstraktivnoj i prerađivačkoj), u poljoprivrednoj proizvodnji izvan industrije nepunih 8.000, a u turizmu oko 10.000 zaposlenih .Ostali dio oko 25.000 uposlenih je radno angažovan u sveri javne potrošnje (državne uprave, vojske, policije, prosvjete, zdravstva, sudstva...).U tom vremenu evidentiranih nezaposlenih lica na nivou Države bilo je 10-12 hiljada .

Ako napravimo paralelu ovim pokazateljima stanjem nacionalne ekonomije na kraju tekuće godine doći ćemo do baš nezavidne situacije realnog prikaza našeg ekonomskog sistema.

Tabela 1. Javni dug Crne Gore 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BDP	3,104.0	3,234.0	3,324.0	3,493.0	3,687.0	3,912.0
Državni dug	1,270.7	1,487.,5	1,730.4	1,904.0	2,003.2	2,023.6
Državni dug u % BDP	40,90	46,00	52,00	54,50	54,30	51,70
Državni balans	-112,22	-127,00	-137,70	-95,40	-72,30	-35,40
Državni balans u % BDP	-3,60	-3,90	-4,10	-2,70	-2,00	-0,90

Za desetogodišnji period posmatranja privrednog razvoja, Crnu Goru karakterišu sa jedne strane enormni rast javnog duga, upoređujući 2015.sa 2006., za skoro tri puta (288,63%), a da pri tom BDP nije uvećan ni dva puta (182,05%). S druge strane javni dug je sa nepune trećine iskazanog u uporednoj godini premašio iznos (BDP-a) polovine njegove vrijednosti, da bi u tekućoj godini premašio iznos i od dvije trećine sa kontinuiranim daljim uvećanjem.

U proteklm godinama ekonomskog razvoja u samostalnosti došlo je do enormnog rasta javnog duga i deficit. Prema poslednjim podacima Svetske banke iz februara 2017. Javni dug i date garancije su dostigle vrijednost od 80% BDP-a, što je sve teže održivo. Po njihovom kazivanju najhitniji prioriteti za CG su fiskalna i finansijska održivost, stimulativne mjere razvoja ralne ekonomje, kao i po tom osnovu, otvaranja novih radnih mjesta i ekološke održivosti.

Međutim, uzročno posledično u vezi navedenih slabosti je sve prisutnija „siva“ ekonomija, koja je prvenstveno posledica neadekvatnog ambijenta i slabog rada institucija. Prema istraživanjima Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) glavna

prepreka za poslovanje crnogorskih firmi je nelojalna konkurencija iz sive zone, gdje se ukazuje prvenstveno na velike poreske stope i uvođenje kriznog poreza na zarade iznad prosjeka, što nadalje pospješuje njen rast.

Nesporna je činjenica da je sam proces pozajmljene akumulacije opterećen kamatom - cijenom kapitala izraženoj u relativnom smislu u odnosu, sa jedne strane na rejting dužnika, vrijeme vraćanja i iznosa pozajmljenih sredstava, političke i monetarne stabilnosti, odnosno tržišnih odnosa sa druge strane. Posebna težina javnog duga, pored navedenog, prvenstveno jeste njegov plasman, odnosno namjena koja „mora” da efektuira direktno stvaranje novih vrijednosti i njihovog tolikog ili većeg uvećanja po osnovu kojeg će nacionalna ekonomija nesmetano servisirati preuzete obaveze upravo iz te novostvorene vrijednosti nastale po osnovu kreditne pozajmice. U protivnom, kreditno zaduženje će biti nužno ako ne u cjelini onda znatnim dijelom, vraćati iz povećanog poreskog zahvatanja što neminovno otežava uslove poslovanja privrede, a i životni standard stanovništva za koji ne možemo reći da je na zavidnom nivou.

Kretanje rasta nacionalne ekonomije do 2008. godine, imalo je neku primjerenu dinamiku obzirom da smo izlazili iz procesa svojinske transformacije i da je to, sa aspekta političke stabilnosti početni period obnovljene samostalnosti. Negativan uticaj svjetske ekonomske krize uzrokuje nagli pad, a potom i usporeni oporavak, što se da vidjeti iz prezentovanih podataka.

Tabela 2. Kretanje BDP u Crnoj Gori u periodu 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BDP	3,125.1	3,264.8	3,181.5	3,362.5	3,457.9	3,595.0
Realni rast	2.5%	3.2%	-2.7%	3.5%	1.8%	3.2%

Prema predviđanjima MMF-a stopa rasta BDP-a u Crnoj Gori za tekuću 2016. godinu korigovana je po drugi put na znatno manji iznos od prethodno planiranih očekivanja na 2,4% na godišnjem nivou, pri čemu se ne isključuje ni pesimistička varijanta i manje realno ostvarene vrijednosti. Razlog pesimizma, naglašen je u činjenici kašnjenja radova na autoputu i nedavne poplave u sjeveroistočnoj regiji.

Međutim, polazeći od činjenice negativnog uticaja svjetske ekonomske krize na kretanje BDP-a Crna Gora ne treba zaboraviti na ispoljene negativne tendencije u sektoru javne potrošnje. Naime, porast javne potrošnje nije imao realne javne prihode, pa se kontinuirano posezalo za budžetskim deficitom. Održavanje budžetske likvidnosti većim dijelom vršilo se plasmanom HOV na domaćem tržištu preko CBCG, a manji iznosi su korišćeni kroz bankarske kredite, što je dodatno kamatonosno stvaralo tenzije održavanja likvidnosti, stvarajući obavezu povećanog izdvajanja dodatnog kapitala.

Tabela 3. Kretanje Javnih prihoda i javnih rashoda Crne Gore u periodu od 2010. do 2015. godine

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Javni prihodi	1,379.14	1,375.17	1,456.16	1,589.26	1,896.07	1,894.85
Javni rashodi	1,454.34	1,438.62	1,451.59	1,452.01	1,618.82	2,167.34
Budžetski suficit/deficit	-107,11	-185,66	-207,82	-215,80	-107,11	-272,49

Održavanje likvidnosti budžeta, odnosno njegov kontinuirano ispoljavani deficit u zadnjih devet godina, na određen način predstavlja sliku istog problema privrede Crne Gore u malom. Za razliku od ispoljenog budžetskog deficita, koji je evidentan problem nelikvidnosti privrednih subjekata od 2009.godine, prema podacima CBCG u Crnoj Gori u istoj godini iznosio je 177,1 MEUR da bi na kraju oktobra 2016. godine međusobna dugovanja dostigla iznos od 618,13 MEUR sa daljom tendencijom rasta. Za isti period broj evidentiranih preduzeća čiji su računi blokirani porastao je sa 12.254 na kraju 2009.godine na 15.332 preduzeća na kraju oktobra tekuće 2016 godine.

Prema podacima Monstata u oktobru 2016.godine zabilježen je pad industrijske proizvodnje u odnosu na septembar za 2,4%, ali u odnosu na oktobar 2015. godine za 13,3%, a u odnosu na deset mjeseci prošle godine za 5,2%. Nije na odmet podsjetiti da je industrija kao privredna grana nacionalne ekonomije imala ključni uticaj u stvaranju BDP-a sa učešćem od približno $\frac{3}{4}$, da bi, prema sadašnjim pokazateljima Monstata njeno učešće bivalo sve manje, čak i ispod $\frac{1}{5}$. Ono što je stvarala i upošljavala industrija nikako ne uspijevaju da „nadoknade”ni turizam, a ni građevinarstvo, iako su strukturno dijelom po nivou učešća zamijenili pozicije.

Kakva je sadašnja realnost nacionalne ekonomije najpreciznije daje struktura nacionalne populacije u materijalno-radnom statusu. Naime, prema podacima nadležnih institucija, prosječan broj zaposlenih sredinom tekuće godine iznosio je 176 hiljada, broj korisnika prava Fonda PIO je 123,16 hiljada korisnika penzija, a najnižu koja iznosi 121€ prima 8,2 hiljade korisnika. Broj nezaposlenih lica prema poslednjim podacima Zavoda za zapošljavanje iz tekućeg mjeseca, ima 46.780. Stopa nezaposlenosti dostigla je nivo od 20,16%. Ako ovim podacima dodamo i činjenicu da je broj korisnika socijalne pomoći i naknada dostigao za isti vremenski period iznos od 46.174 stanovnika, onda dobijamo zabrinjavajući pokazatelj da 176 hiljada prosječno uposlenih, kroz plaćene poreze i doprinose, direktno izdržava nepunih 220 hiljada lica, a indirektno još koju stotinu hiljada i to na osnovu prosječno ostvarene zarade, prema podacima „Monstat-a” u vrijednosti od cca 499,00 eura.

Sa aspekta migracionih kretanja i regionalne razvijenosti lako je uočiti da se jaz sve više širi, a ne smanjuje. Od postojećih 23 lokalne uprave, manje od $\frac{1}{3}$ imaju nivo razvijenosti veći od prosječnog nivoa državne razvijenosti. Naime, prema podacima Ministarstva ekonomije, taj indeksni parameter su ostvarile: Budva sa 252, Tivat sa 149, Kotor sa 132, zatim Podgorica sa 120, Herceg Novi sa 118, Bar sa 106, i Plužine sa

indeksom od 105 poena. Sve ostale opštine, njih 16 imaju prosječan nivo razvijenosti niži od prosjeka na nivou Države. Treba podsjetiti da prema Zakonu o regionalnom razvoju, opštine sa indeksom manjim od 75 indeksnih poena smatraju se nerazvijenim, a njih je prema istom skoro polovina, ato su: Berane sa 65, Mojkovac sa 62, Plav sa 62, Kolašin sa 60, Rožaje sa 56, Bijelo Polje sa 53, Šavnik sa 49, Andrijevica sa 45, Gusinje sa 40, i Petnjica sa indeksom od 30 poena.

Tabela 4. Državni dug Crne Gore u periodu 2010 -2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ukupan dug	1.270,70	1.483,50	1.699,50	1.933,00	2.022,21	2.219,90
Ukupan dug (% BDP-a)	42,00%	45,30%	50,91%	57,95%	59,60%	61,74%
Unutrašnji dug	358,30	419,80	404,50	500,00	381,22	320,29
Unutrašnji dug (% BDP-a)	11,80%	12,80%	12,20%	14,99%	11,23%	8,90%
Inostrani dug	912,40	1.063,70	1.295,00	1.433,00	1.561,69	1.956,50
Inostrani dug (% BDP-a)	30,20%	32,50%	38,80%	42,96%	46,02%	54,40%

Ako analitički posmatramo kretanje ispoljenog deficita državnog budžeta po godinama doći ćemo do vizuelnog uočavanja koje nas usmjerava na rezon da je vrijednost nedostajućih sredstava u približno istoj ravni, iznosu nenaplaćenog i otpisanog poreskog duga. Prema podacima Ministarstva finansija, stanje nenaplaćenih poreskih obaveza krajem jula tekuće godine iznosilo je 777 MEUR od čega se na kamate odnosilo 146 MEUR pri ocjeni Poreske uprave da je realno naplativo nešto oko trećine, odnosno 236 MEUR. Kako bi prevazišlo nezavidnu poziciju visoke ne naplativosti poreskih obaveza resorno ministarstvo je osmislilo program odloženog plaćanja na način da dužnici odmah uplate 10% duga, a ostatak u 60 mjesečnih rata s tim da se otpisuju kamate na glavnici i troškovi postupka u vezi sa glavnim poreskim dugom.

Međutim, ako posmatramo poreske dužnike dolazimo do zaključka evidentnih ekonomskih nelogičnosti koje su opredjeljivale izbjegavanje njihove naplativosti. U tom smislu, imamo i takvih primjera gdje su poreskim dužnicima povjeravani poslovi koje finansira Država, a da poreski dug nije prethodno izmiren.

Skoro indentičnu srazmjeru i vrijednost imamo ako uporedimo iznose ispoljenog deficita budžeta po godinama i preuzetim obavezama u kamatonosnom smislu za vrijednost javnog duga.

Kada su kamate po realizovanim kreditnim zaduženjima Države u pitanju ukupan dojam ima rigidniji epilog. Naime, kako relativno i apsolutno raste nivo javnog duga, bilo kako da se zaračunava njegova sumarna vrijednost realno je, a i ekonomski prihvatljivo da kamatonasna izdvajanja rastu u relativnom smislu znatno sporije od

rasta javnog duga, približavajući se kreditnom sistemu zemalja EU, što se za nas ne može izvesti kao zaključak.

Drugačije rečeno, ishod ovakve ekonomije nerealne javne potrošnje treba tražiti u uzrocima ustanovljavanja njenog obima i strukture, koja najčešće nema uopšte ili zanemarljivo malu realnu osnovu održivosti.

Stiče se dojam da nepromišljeno posežemo za kreditnim aranžmanima kako bi ne sinhronizovane projekte značajne po sistem realizovali, a još lakše preuzimamo obavezu plaćanja visoke cijene takvih aranžmana.

Nije na odmet podsjetiti da je Vladin kreditni aranžman sa Kinezima na dan potpisivanja iznosio 944 miliona USA dolara, računato na dan sklapanja ugovora u paritetu jedan EUR 1,27 USD. Usljed fluktuacije kursa izazvanim rastom dolara sada dug dostiže vrijednost od 906 MEUR što predstavlja uvećanje duga po tom osnovu za 163 MEUR.

Dakle, dug je na dan 15.12.2016. samo po osnovu promjene pariteta porastao za protekle dvije godine za navedeni iznos od 163 MEUR što je nešto manje od četvrtine inicijalne vrijednosti u odnosu na dan potpisivanja ugovora. Imajući u vidu globalna ekonomska kretanja, očekivati je prestanak ratnih sukoba u arapskom svijetu i oporavak privrednih aktivnosti, društvene i saobraćajne infrastrukture što inicijalno kroz mjere podsticaja velike sile predupređuju monetarnom politikom. U tom kontekstu nije isključena mogućnost negativnim dešavanjima u EU (izlaskom Engleske, dužničkim krizama ispoljenim u Grčkoj, Španiji i drugim zemljama), da vrijednost eura bude niža u odnosu na američki dolar i neke vodeće svjetske valute, što bi nam dodatno uvećalo kreditne obaveze.

Kao realan makroekonomski parameter o nivou privredne razvijenosti slikovito može poslužiti spoljnotrgovinska razmjena.

Od svih država koje su nastale sa prostora bivše Jugoslavije jedino Republika Slovenija, za prvih osam mjeseci tekuće godine, ostvarila je suficit od 102,9% u spoljnotrgovinskoj razmjeni sa inostranstvom. Pokrivenost uvoza izvozom u Republici Srbiji iznosila je 74,7%, zatim u Makedoniji 70%, Republici Hrvatskoj 60,7%, Bosni i Hercegovini 56,73%, a najmanje u Crnoj Gori gdje je pokrivenost uvoza izvozom iznosila samo 15,8%.

Prema statističkim podacima do pada pokrivenosti uvoza izvozom došlo je u Crnoj Gori i to za dodatnih 2,2%, odnosno sa 18% na 15,8%, pri čemu je izvoz neznatno porastao i iznosi 218,8 MEUR, ali došlo je i do još bržeg povećanja uvoza koji je za isti period dostigao vrijednost od 1.383 EUR. Međutim, ono što brine jeste činjenica da i u takvo malom izvozu veliki dio zvaničnog izvoza je re-eskont. Naime, CG je u 2016., „izvezla” mašina i transportnih sredstava za 31 miliona €, kao što je i 47 miliona iznosio izvoz hrane, što je najvećim dijelom re-eskont uvezene robe, jer proizvodnje prvih nema, a drugih djelimično ali naglašeno uvezno zavisne.

Osnovna karakteristika crnogorskog izvoza je nizak nivo diversifikovanosti izvoza. Naime, u robnom izvozu dominiraju proizvodi sa najnižim stepenom obrade, praktično sirovine čija cijena umnogome zavisi od berzanskog kretanja podložne naglašenim konjunktturnim slabostima.

Prema preliminarnim podacima Monstata spoljnotrgovinska razmjena Crne Gore iznosila je 2,38milijardi eura, što je 10,5% više u odnosu na prethodnu godinu. U strukturi prometa izvezeno je robe u iznosu od 325,8miliona, što čini rast od 2,7% u odnosu na isti uporedni period, a uvoz je iznosio 2,06milijardi eura, odnosno 11,8% više u odnosu na prošlu godinu. Naravno, ovakav odnos strukture uvoza i izvoza uslovio je deficit u iznosu od 1,73milijarde eura, što je značajan rast u nominalnom iznosu oko 200miliona € u odnosu na prošlu 2015.godinu.

U regionalnom smislu prema zvaničnim pokazateljima država sa EX-YU prostora, BiH koja je ratom pretrpjela značajno uništenje kapaciteta u poređenju sa CG, ima više od dva puta veću pokrivenost uvoza izvozom. Tako je BiH po stanovniku prošle godine izvezla 1200,00€ a Crna Gora 520€, što je 2,3 puta više.

Turizam, kao značajna djelatnost nacionalne ekonomije sa značajnim učešćem u izvozu, nije u dovoljnoj mjeri konkurentna ni zemljama okruženja, a ne daljim destinacijama, koje postaju prestižno konkurentne boljoj ponudi i niskim cijenama niskotarifnih avio kompanija. Postojeći nivo poljoprivredne proizvodnje ne zadovoljava u globalu ni desetak procenata potreba domicilnog stanovništva iako smo ranije imali znatno veći obim proizvodnje i pokrivenosti potreba sopstvenog stanovništva. Epidemiološko stanje i zatečenost resornih institucija doprinijelo je za naše prilike znatnom gubitku stočnog fonda (preko 5000 sitnih i 1000 krupnih grla), što je u znatnoj mjeri ugrozilo kontinuitet u snabdijevanju proizvodima njihovog porijekla, ugrozilo egzistenciju poljoprivrednih domaćinstava gubitkom prinosa, a istovremeno Državi stvorilo dodatne izdatke za njihovo znavavljanje.

Ako smo opredijeljeni za razvoj turizma kao strateške grane onda se s pravom nameće imperativan zahtjev ubrzanog razvoja poljoprivredne proizvodnje u skladu sa raspoloživim resursima i komparativnim prednostima podneblja. Po izdacima koji su evidentni u strukturi uvoza, značajno mjesto zauzima uvoz poljoprivrednih proizvoda za koja se izdvajaju značajna finansijska sredstva, na godišnjem nivou od oko 400MEUR koji bi uz osmišljen sistem podsticajnih mjera i garantovanih cijena mogao, u znatnoj mjeri, biti supstituisan sopstvenom proizvodnjom, ako ne u cjelini ono većim obimom. Uz naglašenu činjenicu kontinuirano ispoljene agregatne tražnje sopstvena poljoprivredna proizvodnja bi bila plasirana praktično na pragu proizvođača, pri čemu bi pozitivni multiplikacioni efekti bili mnogostruki, kako po stanovništvo, prvenstveno sa aspekta uposlenosti i rasta životnog standarda, tako i po nacionalnu ekonomiju rastom BDP-a, smanjenjem uvoza po tom osnovu, manjim spoljnotrgovinskim deficitom, uvoznom zavisnošću i većom „pokrivenošću” uvoza izvozom.

Naravno, analitičkim posmatranjem strukture uvoza uočljivo je da je najveći dio usmjeren za potrošnu robu od prehrambene do građevinskog materijala i opreme za stambenu izgradnju, derivate, električnu energiju, farmaceutskih proizvoda, automobila, a znatno manje od poželjnog za uvoz mašina i tehnološke opreme. U tom smislu i nivo stranih direktnih investicija plasiran je u sveru nekretnina, a veoma malo u oblasti proizvodnje.

UZROCI I POSLEDICE

Dijelom navedena faktografija ukazuje da period tranzicije nacionalne ekonomije unazad četvrt vijeka da je, po mnogo čemu, dao loše rezultate čije će posledice biti sve izraženije, a po mnogo čemu i nepremostivi problemi uspješnog oporavka privrednih aktivnosti posebno na sjeveru Države. Činjenice koje ukazuju na stanje nacionalne ekonomije posledica su neadekvatnog sistema ustanovljenih tržišnih privrednih odnosa neoliberalne ekonomije. Funkcionisanje tržišnog sistema na principima potpune slobode devastirao je industrijsku proizvodnju kao najvažniju granu nacionalne ekonomije i ne samo nju, već i sve ostale iole značajnije oblike privrednih aktivnosti. Nije bilo teško pretpostaviti da su prerađivački kapaciteti razvijenijih tržišnih ekonomija znatno tehnološki konkurentniji, tim prije što su „naši” postojeći industrijski realno raspoloživi kapaciteti pod uticajem procesa dezintegracije i dugogodišnjih sankcija, samo dodatno produbili jaz u nivou razvijenosti naglašavajući dalje zaostajanje. Izostanak osmišljene dugoročne, a i tekuće ekonomske politike, neoliberalne ekonomije je stvarala iluziju razvojnih efekata da prihodovanim sredstvima pospješujemo rast životnog standarda i javne potrošnje, što realno nije pozitivan efekat po osnovu ostvarenog društvenog bruto produkta već efekat unovčavanja imovine ostvarene pretežno po osnovu rada prethodnih generacija ili rastom javnog duga.

Sistemske posmatrano uputno je istaći da skoro četiri decenije u Crnoj Gori nije investirano u gradnju nijednog novog elektroenergetskog kapaciteta, a da je obim potrošnje značajno povećan. Energetski deficit bi bio neuporedivo veći da su industrijski kapaciteti iz vremena prije tranzicije funkcionalno aktivni iako je cijena električne energije u odnosu na zemlje regiona među najvećima. S tim u vezi povezivanje energetskog sistema Crne Gore sa podvodnim kablom s Italijom, dodatno može ugroziti standard stanovništva, naravno i svih potrošača, povećanom tražnjom odnosno većim nivoom cijena, koji su na tom prostoru realno prisutni. Dosadašnji ispoljeni energetski deficit u desetogodišnjem periodu, u vrijednosnom smislu, bio bi dovoljan za gradnju osrednje hidroelektrane, a da ne govorimo o dvodecenijskoj vrijednosti. Izostanak motiva uvećanja proizvodnih kapaciteta, kao i tehnološkog unapređenja postojećih, slabi konkurentsku spremnost plasmana energenata, za dogledno vrijeme, posmatrano dugoročnije kao univerzalnog strateškog proizvoda.

Očigledno, da nam konkurentnost nije prepoznatljiva strana nacionalne ekonomije, ali i da na tom planu nijesmo osmislili podsticajne mehanizme. Svojinskom transformacijom, pored unapređenja poslovanja, težilo se otklanjanju i monopolskih

pozicija. Tako se prodajom „Jugopetrol”-a na tržištu Crne Gore pojavilo petnaestak snadbjevača naftnih derivate, ali ni u jednoj prodajnoj jedinici nemamo cijenu litra goriva nižu ni za jedan cent, pri čemu je kontrola kvaliteta goriva skoro posve zanemarena, potencijalno uzrokujući mogućnost negativnih posljedica na mašinama. U čemu se onda ogleda svrha demonopolizacije „Jugopetrol”-a? Očigledno da konkurentnosti koju verifikuje tržište nema. Skoro identične relacije imamo i u drugim segmentima privređivanja tako da nam je „zdrava” konkurentnost postala imaginarna kategorija. Naglašeno prisustvo monopolskih pozicija u nacionalnoj ekonomiji nije ništa manje u odnosu na period ispred tranzicije, samo što su neki privredni subjekti posve nestali, pa po tom osnovu i njihove monopolske pozicije, kao posljedice provedene tranzicione ekonomske politike.

U tom kontekstu, umjesto da se kroz fiskalni sistem određenim javno ustanovljenim benefitima podstiče rast proizvodnje, investicija u proizvodnji, zatim stimuliše iskorišćenost raspoloživih kapaciteta i uvedu progresivne stope poreskih nameta srazmjerno ostvarenoj vrijednosti, opredjeljujući po tom osnovu visinu poreskih nameta, naša realnost je posve drugačija.

Umjesto razmišljanja u tom smjeru sa preduzimanjem konkretnih rješenja predlogom budžeta za 2017. godinu predviđene su mjere koje ne mogu dati neke značajnije uštede. Regresivno će uticati na ukupna privredna kretanja, a pri tom neutemeljena na pravednosti i principijelne primjenjivosti postojećih institucionalnih rješenja. Mjere se pravdaju pritiskom MMF-a radi očuvanja monetarne stabilnosti i privredne održivosti sistema, što nije sporno, pa se poseglo za linijom manjeg otpora. Uštede koje su predložene praktično pogađaju dvije kategorije najsiromašnijeg dijela stanovništva. Naime, radi se o uštedama po predlogu Vlade da se naknade majkama sa troje i više djece smanje sa 336,00 eura za 22%, a naknade od 192,00 eura istim smanje na 144,00 eura ili 25% i izuzeću dječjeg dodatka, koji je prema usvojenom zakonu trebalo primijeniti prema korisnicima od nastupajuće godine. Uštede po oba osnova, prema procjeni, iznose 16,55 MEUR prema istom izvoru, ušteda po osnovu 8% smanjenja zarada rukovodećim radnicima njih preko 700 iznosi 1,6 MEUR što nije zanemarljivo, ali sigurno nije primjereno materijalnom statusu korisnika.

Međutim, možemo konstatovati da se prethodno operativno skoro nije ništa preduzelo po osnovu naplate poreskog duga koji je dostigao zabrinjavajući iznos, a dužnici su evidentni već duži vremenski period. Očigledno da se radi o kategoriji stanovništva čija su primanja značajno ispod prosječne vrijednosti ili materijalnog nivoa minimuma ili na granici egzistencije, tim prije ako se zna da vrijednost „potrošačke korpe” prosječnog domaćinstva, prema Monstat-u, iznosi 782,00 eura.

Jedan od razloga uvođenja obaveza materijalnog tretmana ovim kategorijama stanovništva jeste činjenica da broj stanovnika u Crnoj Gori ne raste već opada. Isto tako, sredinom godine na predlog Vlade, zarade ministara i poslanika su uvećane od 30 do 50%, tako da sada iznose od 1700 do 1900€ u zavisnosti od koeficijenta koji imaju i dužine njihovog radnog staža.

Da podsjetimo da je sredinom tekuće godine predmet obznanjivanja bila analiza ministarstva finansija koja je zagovarala, pored ostalog, koncept smanjenja poreskih stopa PDV-a za hotelijere, što u ovakvim opštim okolnostima stanja nacionalne ekonomije samo dodatno pospješuje hazard kao pravilo poslovanja. Naime, turizam pa i hotelijerstvo kao njegova okosnica čine stratešku granu nacionalne ekonomije. Prema podacima Turističke organizacije CG, turistička privreda učestvuje sa 22% u stvaranju BDP-a nacionalne ekonomije. Ne treba zaboraviti da ova privredna djelatnost, skupa sa građevinarstvom, dominantno učestvuje u održavanju „sive ekonomije” izbjegavajući poreske namete koja po navodima ekonomskih analitičara dostiže i trećinu njihove vrijednosti, čime se gubi značajan poreski prihod. Stanje poreskog duga, koji je skoro dvostruko veći od budžetskog deficita, skupa sa naglašenim prisustvom sive ekonomije su dovoljna faktografija, da treba osmišljavati određene podsticajne mjere relaksiranja poreskog zahvatanja, a ne o njihovom daljem povećavanju ili jednokratnom smanjivanju onima koji uživaju određene mjere benefita.

Budžetski prihodi bi bili značajno veći da su sa nivoa države poreski nameti pri gradnji stambenih objekata manji. Samo u Podgorici evidentno je preko 12.000 nelegalno sagrađenih objekata, koji uopšte poreski nijesu opterećeni. Postojeći nameti su isuviše visoki i treba ih smanjiti, ali isto tako treba nelegalno sagrađene, prevashodno neradom nadležnih službi, kroz osmišljene benefite legalizovati. Na taj način, sa jedne strane, stvorila bi se mogućnost smanjenja ukupnih nameta komunalnog reda, značajno povećali lokalni prihodi, povećao porez na imovinu, a sa druge strane i postigla kakva takva jednakost u primjeni sistemskih zakona. Koliko je takvih objekata na primorju i ostalom dijelu Države iluzorno je govoriti.

Nije zanemarljiva ni činjenica da se porez na dobit relativno malo oporezuje u odnosu na okruženje, što je konkurentska prednost, ali ne treba zanemariti činjenicu da je to minimalna cijena „izlaska” kapitala iz nacionalne ekonomije.

Postojeći sistem umjesto da se kontinuirano unapređuje postepeno se urušava u nastojanju da se teret ekonomske krize koje su dobrim dijelom osmislile postojeće strukture vlasti ne prenosi na najsiromašnije kategorije stanovništva, već srazmjerno materijalnoj moći, na cjelokupno stanovništvo tim prije jer najsiromašniji sloj nije ni učestvovao u kreiranju ekonomskog sistema, pa ni, po tom osnovu, donošenju odluka.

Nije na odmet podsjetiti da je izvršna vlast od istih autora kreirala u prethodnom periodu poreske namete ne na osnovu potrošačke snage ili moći poreskog obveznika već po poreskom obvezniku kao pojedincu nosiocu prava. Tako su uvedeni poreski nameti na potrošače po strujomjer brojilu, priključku televizijskog aparata, broju mobilnog telefona, radio prijemnika u vozilu, što je nakon ubiranja prihoda dijelom osporeno po odluci Ustavnog suda. Istovremeno bio je u funkciji i „krizni” porez, kao privremeni dodatni izvor javnih prihoda, koji se još uvijek primjenjuje. O

oporezivanju igara na sreću vodila se neprimjereno duga debata da li ili ne, oporezovati istu.

O povećanim poreskim zahvatanjima na raskošne objekte za odmor ili stanovanje (vile), rentnu imovinu, neobrađeno poljoprivredno zemljište, skupocjene automobile, jahte i druge luksuzne vrijednosti nema ni pomena.

ZAKLJUČAK

Nije sporna činjenica da je početak gradnje autoputa samo doprinio da se vidno eksponiraju loše strane postojećeg ekonomskog sistema i dodatno ugrozi njegova održivost.

Neolibarelni koncept, anahrona i ne osmišljena tekuća ekonomska politika koja je umnogome devastirala privredne djelatnosti, posebno industriju, nestimulativan i nestabilan fiskalni sistem, selektivna naplativost poreza i visok poreski dug, enormni kontinuirani rast javnog duga, selektivna primjenjivost pravnog sistema, nesrazmjerna javna potrošnja posebno u administraciji javnog sektora, naglašeno prisustvo monopola u svim oblastima kao i mnoštvo drugih uzročno posleđičnih efekata, direktno ugrožavaju održivost ekonomskog sistema.

Skoro su posve izostali pozitivni efekti privatizacije tako da se mijenjajući strukturu privrede preduprijedila i struktura uposlenih, gdje je više od polovinu ukupnog broja prosječno zaposlenih u sveri društvenih ili uslužnih djelatnosti nacionalne ekonomije. Preferiranje turizma kao strateške grane, bez logistike bržeg razvoja industrije, poljoprivrede i saobraćajne infrastrukture je veoma naglašenog rizika, gdje se globalnim kretanjima često puta i mimo pozitivnih promjena u koje ulažemo, stvaraju određeni negativni efekti koji najčešće opredjeljujuće djeluju na rezultate poslovanja.

Ekonomija je postala naglašeno uvozno zavisna gdje izvoz produkata nacionalne ekonomije ne „pokriva“ ni 15% uvoza, sa naglašenim spoljnotrgovinskim deficitom koji premašuje 40% BDP-a. Uvozi se roba „često puta, sumnjivog kvaliteta ponajmanje mašina i tehnološke opreme, a skoro četvrtina deficita robne razmjene odnosi se na uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda koje bi mogli i da izvozimo privodeći raspoložive resurse namjeni. Samo za uvoz vode i soli godišnje izdvajamo preko 30 MEUR, a sa raspoloživim resursima mogli bi snadbijevati desetak puta veću potrošnju od postojeće.

Izostanak dugoročne osmišljene ekonomske politike sa jasno opredijeljenim prioritetima doprinio je da se skoro pola vijeka nije sagradio nijedan novi značajniji energetski potencijal, a da se pri tome godišnje uvozi do 50 MEUR električne energije, pri čemu se prioritet daje gradnji podvodnom kابلu sa Italijom.

Mjere koje se preduzimaju iako dobrim dijelom nijesu adekvatne, čiji efekti su u odnosu na ukupna kretanja minorni, pokušaj su brzopletog rješavanja posledica ukupno anahronih odnosa, a ne otklanjanje njihovih uzroka.